

HYMFAE

Kunsttidsskrift • Nr. 4 • December 1995 • 25. årgang

**Bunkers-projekt på Lista • Malernes opfattelse
af det danske landskab (2) • Japan 5: Silent Message
Mads Gamdrup • Torben Bohse • Jens Pedersen
Aktuelle udstillinger • Nye bøger**

Englene har inntatt Listas bunkers

Av Gunvald Opstad.

Under den annen verdenskrig ble fjellandet Norge gjennomhullet av tyskerne. Fra Svinesundbrua til Kirkenes bygde den tyske okkupasjonsmakt ut et nærmest sammenhengende festningsverk, med bunkerser og skyttergraver. Etter krigen ønsket nordmennene å kvitte seg med alt som fantes av minner fra tyskertiden, og ødela og gjenfylte anleggene så godt de kunne. Først i de senere år har de erkjent at også tyskeranleggene må kunne bevares som en del av den norske historie, og har restaurert og gjort museum ut av enkelte av dem.

Også kunstnerne har tidligere utnyttet bunkersene til sine installasjoner, blant annet på Jæren, lengst sydvest i Norge.

Og nå har englene inntatt tyskerbunkersene på Lista, dette lille Danmark vest for Kristiansand, som var et av de hardest befestede områdene i Norge under krigen.

På de to tidligere installasjonsprosjekter "Drift" har kunstnere fra hele verden jobbet med det åpne landskapet rundt Lista fyr, med vinden og strendene. Med årets prosjekt, "Bunkers -95", går de under jorden. Femti år etter fredsslutningen har elleve internasjonale kunstnere brukt tre uker på å utforske hvordan de kunne bruke bunkersene i sitt kunstneriske arbeide, med materialer hentet fra stedet.

Deres utgangspunkt er forskjellig. En av kunstnerne er tysk, fem er slovakiske, fem er norske. Bare et par av dem har selv opplevd den annen verdenskrig som barn. Men de slovakiske har tilbragt store deler av sitt kunstnerliv under sovjetisk okkupasjon, da de stilte ut i det skjulte. Mange av deltakerne i "Bunkers -95" er medlemmer av den avantgardistiske kunstnergruppa Gerulata, som først kunne stå frem med sin alternative kunst i 1989, helt på slutten av det gamle regimet. Det skjedde i St. Vitus-kirken i Rusovce, det gamle internasjonale møtested ved Bratislava. I dag finner vi Gerulata i Grassalkovich-området på vestsiden av Donau, der foreningen driver sitt

Slovakien Ján Hoffstädters båtinstallasjon "Idun" med 50 røde roser - for hvert år som er gått siden fredsslutningen. (Foto Jan-Erick M. Gutiérrez).

eget galleri for moderne kunst, og er spesielt opptatt av internasjonale kontakter.

Deres kunst varierer også, selv om

Tyskeren Andreas Oldörps lydskulpturer i bunkersens ved foten av Lista fyr - med små gassflammer i glassrør, formet som orgelpiper. (Foto Jan-Erick M. Gutiérrez).

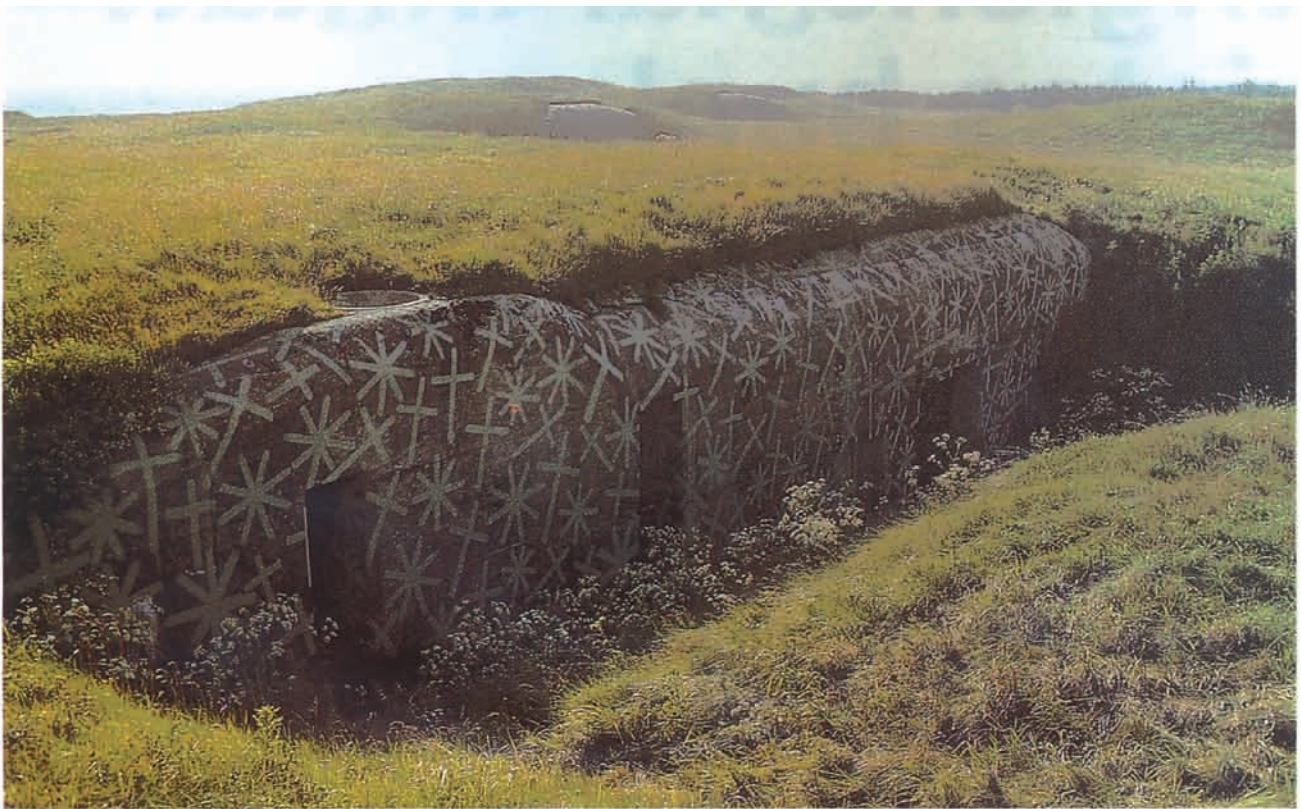
"Bunkers -95" er mer helhetlig enn de tidligere "Drift"-utstillingene. Den er mer tilgjengelig, mer folkelig, lettere å forstå. Ytre sett opererer de fleste kunstnerne i "Bunkers -95" innenfor de flytende grensene for konsept-, objekt-, installasjons- og jordkunst. De integrerer terrenget og eksisterende festningsverk i sin kunst. De stiller ikke ut kunst i bunkers, de lar kunst og bunkers utgjøre et hele. Og "Bunkers -95" er ikke bare form, den er også mening. Kunstnerne har ikke glemt det menneskelige innhold i kunsten. Og i disse krigerske omgivelser har de en felles bærende idé de vil uttrykke: ønsket om fred.

Utstillingen vises på tre steder, ved Lista fyr, på Tjørveneset og i Vinnem i nordbygda. Det er noen kilometer mellom utstillingsstedene, men veiene er godt oppmerket.

Ján Hoffstädter, Slovakia

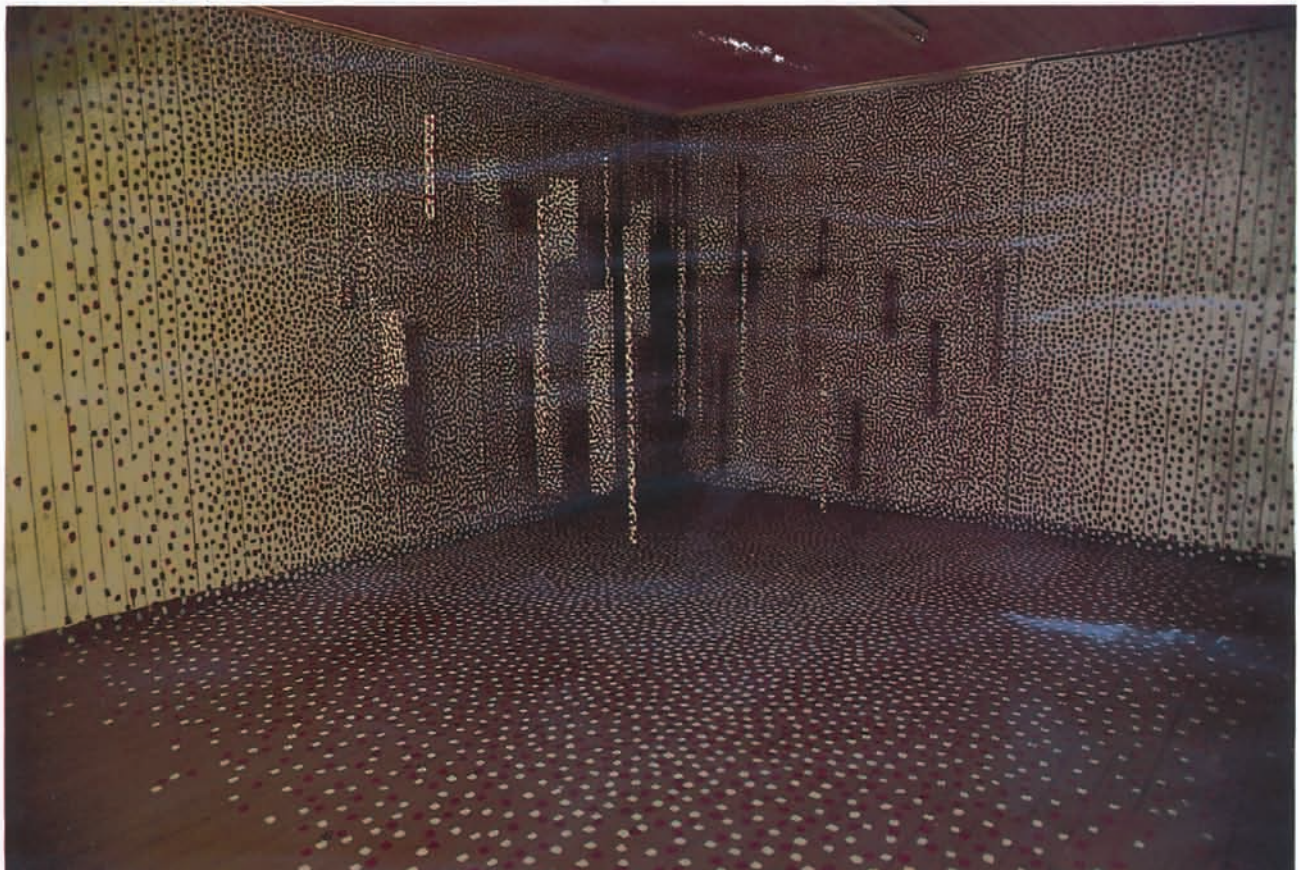
På rullesteinsstranda nedenfor fyret har den slovakiske billedhoggeren Ján Hoffstädter (44) laget en liten båt, hvor kjølen er hentet fra vraket etter

Maleren Rudolf Sikora fra Slovakia har omdannet bunkeren på Tjørveneset til et flytende fredssymbol i blomsterenga med sitt bidrag av hvitmalt stjerner og kors, "Livets evige sirkulasjon", også kalt "Camouflasje 1995". (Foto Jan-Erick M. Gutiérrez).

Peter Roller: »Gjwmr by«. Malt tre.

Slovaken Ivica Langerová-Viderová's skare av engler, installert i en nedgravd bunker ved Lista fyr. (Foto Jan-Erick M. Gutiérrez).

Nordmannen Alfred Vaagsvolds tornekrans av en installasjon - på toppen av en bunkers på Tjørveneset. (Foto Jan-Erick M. Gutiérrez).

De norske keramikere Grete Nash og Trond Skogs felles installasjon "Ut av mørket", basert på minnene fra fredsdagene i 1945, da de forbudte radioene igjen kunne tas i bruk. (Foto: Tor Oddvar Hansen).

skøyta "Idun" som forliste her på strendene, og skroget er hvitmalt som en likkiste og pyntet med 50 røde roser. Et vakkert, men også romantisk symbol for de 50 år som er gått siden den annen verdenskrig, og samtidig et symbol for livsseilasen, slik vi også finner det i kirkeskipet i norske kirker. Livseilasen er også temaet for hans innendørs arbeide i en bunkers på Tjørveneset, en skrapskulptur satt sammen av mange rustne kjerrehjul fra strender og skrothauger, og med en rusten høygaffel som folkets protest mot krigen - 50 år etter. Ján Hoffstädter, som var med på å starte Gerulata, er utdannet ved Akademiet i Bratislava, der han nå er lærer og prorektor. Han har deltatt i mange internasjonale symposier, og hatt separatutstilling blant annet i Tyskland og Østerrike.

Marit Benthe Norheim, Norge

Telemarkingen Marit Benthe Norheim (35), som er utdannet ved Royal Academy of Art og bosatt i London, har tatt i bruk en potetkjeller nedenfor galleriets hage til sin installasjon. Veien dit har hun brolagt med tolv trafikkhumper, "Sleeping policemen", som engelskmennene kaller dem. De står for årets tolv måneder, mens kjelleren er fylt med 52 skulpturer, en for hver av årets 52 uker. Halvparten av dem har hun laget selv, små stående trekvinner surret med røskintape, formet til med steiner og glass fra strendene, og forsynt med en avskrekkende bordkniv stikkende opp fra hodet på figurene. Slik kan skulpturene også oppfattes som små, levende bajonetter med kroppen som håndtak. De andre 26 figurene har hennes datter Tone på 7 år tegnet på små bordbiter, omtrent som stakitter, som ligger samlet, men ubeskyttet og sårbare midt i rommet. Det er kvinner og barn som er krigens ofre (se forsiden). Marit Benthe Norheim er kjent for sine store kvinnelige betongskulpturer, "Hyrdinner", og en beslektet

figur vokter inngangen til nærmeste bunker. Hun har stilt ut mange steder i Europa og i Jordan, har laget en rekke utsmykninger, og er innkjøpt av blant annet Nasjonalgalleriet og Museet for Samtidskunst i Oslo. Danskeene kunne se hennes arbeide på Sørlandsutstillingen som ble vist på Vrå folkehøgskole i mai 1995.

Andreas Oldörp, Tyskland

Minimalistisk både i sin skulpturelle form og musikk er tyskeren Andreas Oldörp (36), som har presentert sine lydskulpturer over store deler av Europa. Med utgangspunkt i orgelpiper utforsker han sammenhengen mellom form og lyd under forskjellige arkitektoniske og akustiske forhold. Lyd og akustikk, form og belysning smelter sammen i hans kunst. Under en nyrenset bunkers ved foten av fyret har han montert et par to meter høye glassrør, og utstyrt dem innvendig med to små gassflammer som avgir sin enstonige, summende lyd, som en orgeltone. Arbeidet er typisk for hans kunst. Noen ganger lager han også flerstemmige skulpturer, og bruker ekte orgelpiper til rør. Iblant brenner han trepipene ned, mens lyden gradvis forandrer seg, eller han konstruerer "syngende flammer" i en bunkers.

Andreas Oldörp står for den avbalanserte, intellektuelle del av installasjonene på Lista. Han er født i Lübeck-Travemünde, har studert filosofi ved universitetet i Hamburg og billed-

kunst med den danske Fluxus-kunsteren Henning Christiansen i Hamburg - han som laget tingstedet ved Lista fyr under den forrige "Drift"-utstillingen. Oldörp gir sine lydskulpturer musikalske titler som "Basso continuo" og "Con spirito", og presenterer dem like gjerne på Ny Musikk-festivaler som på kunstutstillinger. I Danmark har han deltatt blant annet med performansen "Requiem für eine Schlange" sammen med Poul Næs på Akademiet i København i 1987, med Action-Music sammen med Henning Christiansen, Bjørn Nørregaard og andre på NOMUS-festivalen i Århus i 1988 og med en lydinstallasjon i Sønderjyllands Kunstmuseum i Tønder i 1994.

Som eneste tysker blant deltakerne, er han klar over det følsomme ved å installere seg i en gammel tyskerbunker, men sier at poenget nå må være å undersøke hva man kan gjøre med denne del av historien idag. Og ukjent med bunkerser er han ikke fra før. Hans atelier i Hamburg ligger i en bunkers.

Ivica Viderová-Langerova, Slovakia

Under en beskjeden "kjellerlem" i plantefeltet ved Lista fyr, venter det oss en overraskelse. Går vi ned trappa til den nedgravde bunkersen, møter vi 32 gipsengler i halvmørket, abstraherte figurer, plasert på rekke og rad som soldater, og fabrikkert over én og samme lest som dem. Dette kompani av døde sjeler er laget av Ivica Langerová-Viderová (52), også et Gerulata-medlem, som er utdannet som keramikker i Praha, og idag underviser ved en skole i Bratislava. Hun har vunnet priser for sin keramikk, som hun tidligere har stilt ut blant annet i Berlin. For noen år siden var hun gjestelærer på Agder folkehøgskole ved Kristiansand, og stilte ut både i Søgne og i Galleri 101 i Kristiansand.

Slovaken Katarína Zavorská "Installasjon i bunkers", laget av jern og bomull. (Foto Jan-Erick M. Gutiérrez).

Rudolf Sikora, Slovakia

Ingen skal være i tvil om hvor på Tjørveneset den slovakiske maleren Rudolf Sikora (49) holder til. Med store fakter har han malt stjerne- og korstegn over bunkersen både innvendig og utvendig, tegnene for fødsel og død, for "Livets evige sirkulasjon", som han kaller sitt bidrag til utstillingen. Med sin enkle dekorasjon svever bunkersen nå som et fredsskip i blomsterenga. De samme tegnene har han malt på det lange steingjerdet ved foten av Lista fyr.

Rudolf Sikora er født i Zilina og er en velkjent skikkelse i det slovakiske kunstliv, utdannet ved Akademiet i Bratislava, og nå professor samme sted. Han arbeider med både foto, tegning, grafikk og installasjoner foruten malingen. Han er medlem av Gerulata, og har en imponerende liste av utstillinger bak seg, hjemme og ute. Lenge måtte han, som de øvrige slovakere, stille ut hemmelig, men nå har alt forandret seg i Slovakia. Men det er en linje i hans kunst, som er påvirket av såvel russisk suprematisme som amerikansk popkunst. Og disse spesielle symbolene for livssyklusen har han hentet frem igjen fra sin malerkunst i 1970-årene.

Alfred Vaagsvold, Norge

På nabobunkersen til Rudolf Sikoris "fredsskip" i blomsterenga på Tjørveneset har Alfred Vaagsvold (49,) bygget opp sin illsinte installasjon, "Skisse for en kanonsstilling". Den er konstruert av nærmest selvlysende, røde trepinner, som er formet som en tornekrans på taket av bunkersen. Det var her i området at så mange russiske krigsfanger fant sin grav under krigen. Denne konstruksjonen skal stå som en skisse, en strek, og skrike ut sin smerte i terrenget. Ved fyret har han satt opp et symbol for den motsatte ytterlighet, den innadvente lidelse, en kubeform presset sammen av

ståltråd. Alfred Vaagsvold er både maler og skulptør, innkjøpt av Nasjonalgalleriet, og drivkraften bak "Bunkers-95" og de andre internasjonale mønstringene ved Lista fyr.

Peter Roller, Slovakia

Noen meter unna på Tjørveneset har den slovakiske maleren og skulptøren Peter Roller (47) plasert en enkel, men sterk skulptur, "Hjerte", i mitraljøsestillingen i en bunkers. Den består kun av en oval granittstein med et abstrakt hjerte innhogget i en nisje - og av det duse dagslyset som siver ned fra en luke i taket. Men i disse brutale omgivelser, blir selv granitt mykt og menneskelig, og hele det kalde rommet får preg av tempel.

Et annet rom i bunkersen, hvor panelet ennå er intakt, har han omdannet til en fargesymfoni av små, kvadratiske malingflekker, malt på vegger og golv og på noen fritthengende firkantformer som hever seg i rommet som skyskraper i en by. "Gjemt by" har han kalt installasjonen, som er malt i kamuflasjefarger, som en protest og et alternativ til krigens absurditet. Peter Roller er utdannet ved Akademiet i Bratislava der han nå er lærer. Han er medlem av Gerulata, har deltatt i internasjonale skulptursymposier i Ungarn, Japan og Østerrike, og ble valgt til årets kunstner av sine kolleger i 1991.

Grete Nash og Trond Skog, Norge

Tvangen under krigen og gleden fredsdagene i 1945 er temaet for felesarbeidet til keramikkerne Grete Nash (56) fra Kristiansand og Trond Skog (38) fra Sør-Audnedal ved Mandal. Tvangen er uttrykt ved installasjonen "Okkupert radio", en radiokasse i keramikk, utstyrt med piggetråd og andre spisse former, og plasert i et cellelignende rom. Men naborommet strømmer fredens budskap for full musikk ut av radioene mens levende blomster springer ut i verandakassene. Grete Nash har laget radioene, Trond Skog blomsterkassene, og hele installasjonen er folkelig og naivistisk, og ganske annerledes enn den keramikken vi vanligvis ser av kunstnerne. Grete Nash er pioner på rakubrent keramikk i Norge, og en av nestorene i moderne norsk kunsthåndverk. Hun har stilt ut over store deler av verden, har laget mange utsmykninger, og er representert alle norske kunstindustrimuseer foruten enkelte utenlandske. I Danmark hadde hun praksis på Den Kgl. Porcelainsfabrik i sin ungdom, og stilte ut i Frederikshavn kunstmuseum i 1991, og under "Norske dager" i Viborg 1995. Trond Skog har også laget mange utstillinger, og er innkjøpt blant annet av Vestlandske Kunstindustri museum.

Katarína Zavorská, Slovakia

Et hvitt banner vaier over Katarína Zavorská (47) bunkers på Vinnem og signaliserer både fred og at det er en tekstilkunstner som opererer under den beskjedne kjellerlemmen. Det er noe kvinnelig og anti-militært over hennes installasjoner. Det første rommet i bunkeren har fylt med store vinger i bomull monterte på et skjelle av armeringsjern, myke og runde formene, som flaggermusvinger, som de Leonardo da Vinci konstruerte da han ville lære å fly. Med den ene vin-

Den norske billedhoggeren Barbro Raen Thomassens enkle, men gripende installasjon "Dolorosa", med tre torsoer i betong plassert på det ødelagte bunkersgolvet på Vinnem. (Foto Jan-Erick M. Gutiérrez).

gen montert på veggen og den andre på golvet, er det firkantede rommet fylt av linjer og former.

Mindre spennende som skulptur, men med et anekdotisk innhold, er installasjonen hennes i naborommet. Den består av et skrivebord som stod i bunkersen, og et hvitt laken strukket over hele den ene veggen. I sin tekstilkunst opererer Katarína Zavarská gjerne med en kombinasjon av fotografier og vev. Og her dukker gamle familiefotos fra Lista opp både i skrivebordsskuffene og bak rifter i lakenet, hardbarkede ansikter som minner om vær og vind og slit og emigrasjon. Som kontrast brøyter også krigsbunkersens brutale koplingsbokser seg gjennom lakenet.

Og trappen har Katarína Zavarská formet som en fluktsjakt, fylt av ringer, slike som dyrene hopper gjennom på sirkus, men med rester av tøy rundt. Katarína Zavarská er født i Bratislava, der hun idag underviser ved Kunst- og håndverkskolen. Hun har stilt ut separat i New York, Karlsruhe og Tel Aviv, og

har deltatt på mange andre utstillinger.

Barbro Raen Thomassen, Norge

Fjorten mystiske "kumlukk" på stien, tilsvarende Jesu' fjorten korsstasjoner på Golgata, fører frem til billedhoggeren Barbro Raen Thomassens (40) installasjon i nabobunkersen, "Dolorosa" (smerte). Den er kanskje den mest virkningsfulle og gripende på hele "Bunkers -95". Med de enkleste midler, tre mennesketorsoer slengt utover det ødelagte steingolvet, har kunstneren fra Lillesand klart å skape et sterkt og påtrengende bilde av krigens verste grusomheter. De grå betongfigurene er helt like, men ved å plassere dem forskjellig, én på siden, én på ryggen, én på knærne, klarer hun å gi dem individuelle uttrykk for tortur og lidelse. Og da fremstår også de halvt gjengrodd vindusåpningene som dødsleirenes krematorieovner. Bunkersen er helt ødelagt, men oppunder taket har et svalear bygget sitt rede - en handling helt i tråd med budskapet fra de øvrige kunstnerne i "Bunkers - 95"!

Barbro Raen Thomassen har deltatt

på mange utstillinger, deriblant den 8. triennale for småskulpturer i Budapest, og har utsmykket blant annet kapellet i Vest-Agder sentralsykehus.

Imponerende løft

"Bunkers -95" synes ikke så godt i terrenget som de foregående utstillingene ved Lista fyr, men er kanskje vel så gjennomarbeidet. Det er virkelig imponerende hva Galleri Lista Fyr har klart å få ut av en så minimal økonomisk støtte - 50.000 kroner fra Norsk kulturråd og 20.000 kroner fra hver av Vest-Agder fylke og Farsund kommune. Og hele prosjektet skyldes en mann, billedkunstneren og galleridriveren Alfred Vaagsvold, nærmeste nabo til fyret. Og mens kunstnerne i Kristiansand erter på seg halve byen hvis de prøver seg på et installasjonsprosjekt i skjærgården, støtter naboer og grunneiere opp om Alfred Vaagsvold, uansett hva han måtte finne på å plassere i terrenget. Ikke minst er det imponerende på det pietetiske Lista!